

UNESCO Werelderfgoed
sinds 1996/2021

Statement of Outstanding Universal Value (SoOUV) Hollandse Waterlinies

a) Korte samenvatting

De Hollandse Waterlinies vormen een compleet verdedigingssysteem dat zich uitstrekt over 200 km langs de rand van het administratieve en economische hart van Holland, bestaande uit de langgerekte Nieuwe Hollandse Waterlinie en de verdedigingsring van de Stelling van Amsterdam. Het systeem, gebouwd tussen 1815 en 1940, bestaat uit een ingenieus netwerk van 96 forten, in combinatie met een ingewikkeld systeem van dijken, sluizen, gemalen, kanalen en inundatiepolders, en is een belangrijk voorbeeld van een fortificatie gebaseerd op het principe van tijdelijke overstroming van land. Al sinds de 16e eeuw gebruiken de Nederlanders hun bijzondere kennis van de waterbouwkunde voor defensiedoeleinden. De polders langs de verdedigingslinie hebben elk hun eigen inundatievoorzieningen. De waterhoogte was een kritische factor in het succes van de Hollandse Waterlinies; het water moest te diep zijn om doorheen te waden en te ondiep voor boten om overheen te varen.

Doordat de Hollandse Waterlinies steeds verder zijn aangepast aan de ontwikkeling van verdedigingstechnieken en kennis van de waterbouwkunde, bieden ze een compleet en uniek inzicht in een periode van 125 jaar militair waterbeheer in combinatie met vestingwerken. De buitengewone consistentie van het strategisch landschap, het watermanagementsysteem en de militaire werken is nog steeds duidelijk zichtbaar. De Nieuwe Hollandse Waterlinie bevat goed bewaard gebleven, bijzondere watermanagementconstructies, waaronder de eerste waaiersluis, een type sluis dat later wereldwijd werd gebruikt. De Stelling van Amsterdam omvat forten die een belangrijke plaats innemen in de ontwikkeling van de militaire techniek wereldwijd: ze markeren de verschuiving van de opvallende bakstenen gekazematteerde forten uit de Montalembert-traditie naar de staal- en betonconstructies die in de vestingwerken van Maginot en de Atlantikwall op het hoogste niveau van verfijning kwamen. Ook de combinatie van vaste posities met de inzet van mobiele artillerie op de ruimtes tussen de forten werd verder gevorderd in toepassing.

b) Rechtvaardiging van de criteria

Criterion (ii)

De Hollandse Waterlinies zijn een uitzonderlijk voorbeeld van een uitgebreid geïntegreerd Europees verdedigingssysteem van de moderne tijd, dat sinds het ontstaan vanaf het begin van de 19e eeuw intact

en goed bewaard is gebleven. Het maakt deel uit van een continuüm van defensieve maatregelen die vooruitliepen in constructie en die direct voor en na de Tweede Wereldoorlog invloed zouden hebben op sommige delen daarvan.

Criterion iv)

De Hollandse Waterlinies zijn een uitstekend voorbeeld van een omvangrijk en ingenieus systeem van militaire verdediging door inundatie, dat gebruik maakt van kenmerken en elementen van het landschap. De goed bewaarde verzameling militaire versterkingen in de context van het omringende landschap is uniek in de Europese geschiedenis van de (militaire) architectuur. De forten illustreren de ontwikkeling van de militaire architectuur tussen 1815 en 1940, in het bijzonder de overgang van baksteenbouw naar het gebruik van gewapend beton in de Stelling van Amsterdam. Deze overgang, met zijn experimenten in het gebruik van beton en de nadruk op het gebruik van niet-gewapend beton, is een episode in de geschiedenis van de Europese architectuur waarvan slechts zelden materiële overblijfselen bewaard zijn gebleven.

Criterion v)

De Hollandse Waterlinies vormen een bijzonder voorbeeld van de Nederlandse expertise op het gebied van landschapsontworp en waterbouw. Ze vallen op door de unieke manier waarop waterbouwkunde is opgenomen in de verdediging van het administratieve en economische hart van het land, inclusief de hoofdstad.

c) Verklaring van integriteit

De Hollandse Waterlinies en de individuele attributen vormen een compleet, geïntegreerd verdedigingssysteem. Het verdedigingssysteem is sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer voor militaire doeleinden gebruikt en is sinds 1963 formeel buiten gebruik. De hoofdverdedigingslijn en inundatievelden blijven duidelijk herkenbaar in het landschap, omdat veel van deze attributen ook een civiele functie hadden. De kenmerkende openheid van de inundatievelden blijft integraal behouden in de delen van de Hollandse Waterlinies waar de druk van de ruimtelijke ontwikkeling na beëindiging van het militaire gebruik laag was. Met name in meer verstedelijkte gebieden is beleid ontwikkeld om de visuele integriteit van de inundatievelden en de hoofdverdedigingslijn te waarborgen. Inundatievelden die hun visuele integriteit hebben verloren zijn niet opgenomen in de property.

Het scala aan waterbouwkundige werken en de militaire versterkingen die het inundatiesysteem ondersteunden, is een compleet en intact geheel, in onderlinge verbinding en in relatie tot het landschap. De reeks forten, batterijen en wallen vormen een groep van aaneengeschakelde gebouwen waarin de opeenvolgende fasen van de militaire architectuur duidelijk herkenbaar zijn. Aangezien de omgeving van de forten decennialang beperkte militaire zones waren, zijn ze bewaard gebleven door controle op ruimtelijke ontwikkeling. In de toekomst kunnen de gebieden kwetsbaar zijn voor ontwikkelingsdruk.

d) Verklaring van authenticiteit

De Hollandse Waterlinies zijn nog steeds een samenhangend, door de mens gemaakt landschap. Een landschap waarin natuurlijke elementen zoals water en bodem door de mens zijn verwerkt in een gebouwd systeem van technische werken, waardoor een duidelijk afgebakend militair landschap is ontstaan. Het militaire gebruik is beëindigd, maar het landschap en de gebouwde attributen zijn nog steeds aanwezig. De overgrote meerderheid van de vestingwerken is bewaard gebleven zoals ze zijn ontworpen en gespecificeerd. De Uitzonderlijke Universele Waarde komt tot uiting in de authenticiteit van het ontwerp (de typologie van forten, sluizen, batterijen, liniewallen), van het specifieke gebruik van bouwmaterialen (baksteen, ongewapend beton, gewapend beton), van het vakmanschap (nauwgezette constructie die duidelijk zichtbaar is in zijn bouwkundige staat en onberispelijkheid), en van de structuur in zijn omgeving (als een onderling verbonden militair functioneel systeem in het door de mens gemaakte landschap van polders en verstedelijkt landschap).

Sinds de jaren negentig wordt de verdedigingslinie met haar eigen kenmerken onderhouden, gerestaureerd, toegankelijk gemaakt, gebruikt en duurzaam geëxploiteerd. Er zijn geen grote verbouwingen geweest, voor educatieve doeleinden zijn sommige attributen opgeknapt en als zodanig herkenbaar. Een groot aantal forten heeft nu een educatieve, economische of recreatieve functie. De militaire geschiedenis blijft tastbaar, omdat het verhaal van de Hollandse Waterlinies nog steeds wordt verteld in het gebied en via diverse media.

e) Bescherming en beheer

Het Rijk verplicht provincies en gemeenten om het behoud van Universele Waarde op te nemen in regionale en lokale plannen en wetgeving. De basis voor deze verplichting ligt in het Besluit algemene regels ruimtelijke ordening (Barro) en vanaf 2021 in de reeds aangenomen Omgevingswet. Daarnaast zijn alle bouwwerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie beschermd als rijksmonument en wordt ook de verbinding met het landschap beschermd door clustering van deze bouwwerken. Een aantal gebouwde attributen van de Stelling van Amsterdam is ook beschermd als rijksmonument; de overige gebouwde attributen in de Stelling van Amsterdam zijn beschermd als provinciaal monument. In al deze gevallen is er sprake van een vergunningplicht voor architectonische en ruimtelijke ontwikkelingen, die gekoppeld is aan het behoud van het monumentale karakter.

De provincies Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant treden samen op als siteholder van de Hollandse Waterlinies. De bestuurlijke portefeuillehouders van deze provincies werken samen in de Liniecommissie. De daadwerkelijke uitvoering is op dit moment in handen van twee projectbureaus, namelijk het projectbureau voor de Stelling van Amsterdam en het programmabureau voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De twee beheerorganisaties zullen fuseren tot één gezamenlijke uitvoeringsorganisatie (vanaf 1/7/2020), die het uitgebreide beheerplan zal uitvoeren.

De Hollandse Waterlinies beschermen het economische en bestuurlijke hart van Nederland. De druk van de stedelijke ontwikkeling is in sommige delen groot, met name waar het verdedigingssysteem op korte afstand van de bebouwde kom is aangelegd. Ontwikkelingen zijn alleen toegestaan als ze binnen het stedenbouwkundig kader vallen en zo zijn ontworpen dat ze de OUV behouden of versterken. Dit vereist van de siteholder en andere betrokken overheden een nauwgezette afweging en nauwkeurige beoordeling ten opzichte van de integriteit en authenticiteit van het Werelderfgoed. Hiervoor zijn checks and balances geïntegreerd. Grootschalige initiatieven met een potentieel grote impact worden onderworpen aan een Heritage Impact Assessment (HIA). Een strategische HIA van de relatie met het Werelderfgoed wordt uitgevoerd in het geval van mogelijk ingrijpende ontwikkelingen (zoals de energietransitie). Adviezen van onafhankelijke experts worden structureel verankerd in het proces, zowel op het niveau van het Werelderfgoed (Kwaliteitsteam Hollandse Waterlinies), het provinciaal niveau (provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit) als op lokaal niveau (commissie ruimtelijke kwaliteit en monumentencommissie).

Meer informatie over de Hollandse Waterlinies is te vinden op de website van UNESCO
<https://www.unesco.nl/nl/erfgoed/hollandse-waterlinies-0>